

Patrón dynastie a mesta? Sv. Ján Almužník a jeho kult pri formovaní dynastickej a mestskej identity

Veronika KUCHARSKÁ

Abstract

After the battle of Mohács, the new king Ferdinand of Habsburg had the relics of the Saint John the Merciful (Almsgiver) placed in the St. Martin's Cathedral in Bratislava. The city became the capital of the Kingdom of Hungary and, between 1563 and 1830, the place where members of the Habsburg dynasty were crowned Hungarian kings. The relics served not only for religious purposes but also for the specific needs of the dynasty or the ruler in the context of the time – political, power or propaganda. The paper will try to approach the fate of the relics and the cult of St. John the Merciful in Bratislava and related questions: what role did the saint's relics play in legitimizing the rule of the new Habsburg dynasty in the Kingdom of Hungary, or how did they contribute to the formation and establishment of its identity in the Central European space? Were they influential in shaping the identity of Bratislava as the capital of the Habsburg monarchy, with St. Martin's Cathedral as the main coronation church of the Habsburgs?

Keywords: St. John the Merciful, cult, Bratislava, Habsburg dynasty, Emmerich Esterházi, Kingdom of Hungary, identity and legitimacy

Keď v roku 1732 Georg Raphael Donner dokončil sochársku a Daniel Gran freskovú výzdobu Kaplnky svätého Jána Almužníka v Katedrále sv. Martina¹ v Bratislave, bolo z pohľadu ostrihomského arcibiskupa Imricha Esterháziho všetko pripravené nielen na dôstojné uloženie ostatkov alexandrijského patriarchu, ale zároveň aj jeho vlastných. Vybudovaním pohrebnej kaplnky s možnosťou uctievania

relikvií svätca sa naplňal plán Esterháziho, verného a oddaného služobníka dynastie Habsburgovcov, oživiť a posilniť svätcov kult v Uhorsku. Duchovnú previazanosť arcibiskupa so svätcom uctievaným pre svoje skutky milosrdenstva a charity, s ktorými sa Esterházi nielen stotožňoval ale ich i reálne vykonával, zdôraznil nápis na mramorovej náhrobnej doske.² Slávnostný akt procesie sa odohral v Bratislave

* Štúdiá vznikla v rámci projektu VEGA 2/0075/19 *Ikonológia charity v mestách strednej Európy – príklad Bratislavy*.

¹ Podrobnejšie sa Katedrálou sv. Martina a jej výzdobou na tomto mieste nebudeme zaoberať, keďže už bola predmetom viacerých súhrnných prác, napr.: MALÍKOVÁ, M.: *Juraj Rafael Donner a Bratislava*. Bratislava 1993; ŽÁRY, J. a kol.: *Dóm sv. Martina v Bratislave*. Bratislava 1990; ŠTEFANOVIČOVÁ, T. a kol.: *Dóm sv. Martina v Bratislave. Archeologický výskum 2002 – 2003*. Bratislava 2004; HAIKO, J.: *Dóm. Katedrála svätého Martina v Bratislave*. Bratislava 2010.

² SUB HOC
ADMIRANDAE COMMISERATIONIS
PRODIGIO
DIVO IOHANNE ALEXANDRINO
EGO IN TE
DEUS MEUS MISERICORDIA MEA
ASSISTENTE MIHI
DULCI MISERICORDIAE MATRE
DORMIAM ET REQUIESCAM
FRATER
EMERICUS

koncom októbra roku 1732 a takto ho vo svojich *Notíciách* k dejinám Bratislavskej stolice zachytil Matej Bel:

„Deň 28. októbra, zasvätený najsvätejším apoštolom Šimonovi a Júdovi, sa určil ako deň procesie na svätcovu počesť. Sotva svitol jasný deň, začali sa k Dómu schádzať zástupy ľudí, najrozličnejšieho postavenia, aby sa zúčastnili na boboslužbách konaných pri všetkých oltároch. Cechy remeselníkov, každý pod svoju zástavu, sa medzitým postavili do obvyklých radov. Len čo posvätným obradom pozdvihli telo svätca, vnútri zazneli bubny a fanfáry a ostatný hudobný sprievod vonku, na brade a okolo mesta duneli zasa opakované výbuchy a strelba z pušiek. Telo, už predtým uložené do novej rakvy, niesli duchovní. Hneď po nich nasledovali preláti, rady mníchov a kňazov, ako aj kolégium novozaloženej Spoločnosti svätého Jána. V dlhom rade ich sprevádzala šľachta, potom ostatné zhromaždenie všetkých stavov a už prv spomínané cechy remeselníkov, podľa toho, ako sem koho priviedla buď zbožnosť alebo záujem o sprievod, ktorý sa mal konať. Procesia bola veľkolepá, a pretože chvíľami zastala, aby si tým viac uctila pamiatku svätého Jána, trvala od ranných hodín až do druhej popoludní. Medzitým vojenský oddiel, ktorý tu bol prítomný i delá na brade a v okolí mesta znovu a potom tretí aj štvrtý raz vystrelili. Keď tak preniesli posvätný poklad cez mesto, uložili ho do kaplnky s rovnakým prejavom úcty, ako pri vyzdvihnutí, aby tam požíval trvalé miesto odpočinku.“³

Belove *Notície* vyšli v roku 1735, takže zachytenie významnej udalosti v diele bolo nanajvýš aktuálne. Je možné, že sa inšpiroval aj vizuálnym zobrazením procesie a jej popisom na grafike, ktorú pri tejto príležitosti v roku 1732 vytvorili Franz Ambroz Dietel a Jozef Kurtz.⁴

Snahy o oživenie a presadzovanie kultu svätcov sa nespájajú len so zbožnosťou a náboženskými snahami panovníkov, členov dynastií, či vysokých

cirkevných hodnostárov. Ich vnímanie je nevyhnutné v širšej optike dejinných udalostí, významných politických a mocenských zmien: takými môžu byť rozhodujúce bitky, keď jedna i druhá strana vyzvajú svätcov ako svojich prostredníkov medzi nimi a Bohom, schopných ochrániť ich, zvrátiť priebeh bitky a priniesť vytúžené víťazstvo. Takou môže byť zánik jednej dynastie a nástup druhej, vyžadujúcej od nového panovníka, vyvoleného z *Božej milosti*, aby vyjadril hlboké spojenie so svojimi významnými predchodcami, zabezpečiac tak plynulý prechod moci a jej následné úspešné udržanie a upevnenie. Panovník mal v rukách viacero nástrojov, ktorými dokázal formovať identitu spoločenstva. Tými najdôležitejšími piliermi, na ktorých spočívala jeho moc, boli dynastia a viera, ich sakralizáciou dokázal potvrdiť a upevniť svoju legitimitu a tiež formovať kolektívnu identitu prostredníctvom spoločnej kresťanskej minulosti.⁵

V nasledujúcom príspevku sa pokúsime priblížiť osudy relikvií sv. Jána Almužníka v Bratislave a ich úlohu pri legitimizácii vlády novej dynastie Habsburgovcov v Uhorsku. Pokúsime sa nazrieť na to, či prispeli nejakým spôsobom aj k formovaniu a etablovaniu jej identity v tomto priestore a či a aký vplyv mala prítomnosť relikvií v meste na formovanie identity Bratislavy ako hlavného mesta habsburskej monarchie, s Katedrálou sv. Martina ako hlavného korunovačného chrámu Habsburgovcov.

Keď v 80-tych rokoch 15. storočia prebiehala na južnej hranici Uhorského kráľovstva na Balkáne intenzívna osmansko-uhorská konfrontácia, uhorský kráľ Matej Korvín v nej so svojim vojskom vystupoval ako hlavný obranca kresťanstva. Veľkoryso podporovaný aj pápežom, pripomínajúcim uhor-

³ TIBENSKÝ, J. a kol. autorov: *Bratislava Mateja Bela*. Bratislava 1984, s. 55; BEL, M.: *Notitia Hungariae novae geographica historica*. Partis primae, Cis-Danubianae, Tomus primus. Viennae 1735, s. 585.

⁴ Grafika dáva tušiť impozantný rozsah procesie, ktorej sa zúčastnilo zrejme niekoľko sto až tisíc ľudí. V spodnej časti grafiky sa nachádza textová časť s názvom Verný náčrt sredenej procesie / na počesť veľkého svätého alexandrijského patriarchu Jána Almužníka (...). Nasleduje presný popis zloženia procesie, ktorú tvorilo 29 skupín – boli tu predstavitelia cirkevných rádov pôsobiach v Bratislave (trinitári, kapucíni, františkáni, milosrdní bratia), kanonici, seminaristi, predstavitelia bratstiev, cechov, deti zo škôl, či hudobníci. V poradí na

26. mieste nieslo potom osem duchovných samotnú rakvu s telom sv. Jána Almužníka, zdobenú zlatom a striebrom, a po oboch stranách kráčalo dvanásť radných s lampášmi. Za nimi nasledoval arcibiskup Imrich Esterházi so svojimi asistentmi, po pravej strane potom kráčali kráľovskí hradní hajdúsi, po ľavej nemeckí hradní vojaci. Nasledovali predstavitelia vysokej šľachty, regiment Jeho kráľovskej výsosti vojvodu Lotrinského a na samý záver veľký počet vysoko ale i nízko postavených obyvateľov mesta.

⁵ LAZURE, G.: Possessing the Sacred: Monarchy and Identity in Philip II's Relic Collection at the Escorial. In: *Renaissance Quarterly*, roč. 60, 2007, č. 1, s. 61.

Obr. 1: F. A. Dietel – J. Kurtz; Procesia na počest' Sv. Jána Almužníka (grafika, 1732). Zdroj: Galéria mesta Bratislavy; foto ©archív GMB (inv. č.: C 8118).

skému kráľovi činy jeho otca, slávneho protitureckého bojovníka Jána Huňadyho.⁶ Medzi uhorským kráľom a osmanským sultánom Bajazidom II. boli uzavreté dve mierové dohody – prvá v roku 1483 po veľkom víťazstve Mateja Korvína nad Osmanmi a druhá v roku 1488.⁷ Nasledujúci rok⁸, zrejme ako súčasť jednej z týchto dohôd a ako diplomatické gesto a prejav dobrej vôle zo strany sultána daroval Bajazid Matejovi Korvínovi relikvie svätého Jána Almužníka⁹. Matej nechal relikvie uložiť v kráľovskej kaplnke v Budíne, ktorá niesla svätcovu meno. Za svoju angažovanosť v bojoch proti Turkom získal Matej Korvín aj vzácnu relikviu Kristovej krvi (išlo o kúsok plátna s kvapkami Kristovej krvi).¹⁰ Kaplnky v týchto prípadoch plnili funkciu svätých pre oslavu monarchie (monarchu) a dynastickú oddanosť. Relikvie pritom predstavovali hmatateľný symbol nadvlády týchto panovníkov *z Božej milosti*, odôvodňovali ich nároky na sakrálnu kráľovstvo a poskytovali im politickú kontinuitu aj legitimitu. Pôvodným modelom a konečným zdrojom inšpirácie v tomto smere bol podľa západnej tradície pre každého panovníka, ktorý požadoval určitú formu univerzálnu moc,

politicko-náboženský komplex Karola Veľkého v Aachene (sám vychádzajúc z byzantskej tradície).¹¹

Už o krátky čas sa ostatky sv. Jána Almužníka stali svedkom udalosti, ktorá fatálne ovplyvnila ďalší priebeh dejín v Uhorskom kráľovstve. Keď po niekoľkých rokoch Matejovho manželstva s Beatrix Aragónskou bolo zrejme, že kráľ sa legitímneho potomka nedomáha, začal zabezpečovať budúcnosť a následníctvo svojmu nemanželskému synovi Jánovi Korvínovi. Matej si bol vedomý, že kľúčovou pre synovo zvolenie za uhorského kráľa je získanie podpory najvplyvnejších uhorských magnátov a prelátov. Z nich kráľovi najbližší a najvýznamnejší bol Štefan Zápoľský, spišský dedičný župan a prvý krstný otec Jána Korvína. Rituálny akt prisahy budúcemu kráľovi si vyžadoval jeho uskutočnenie pred svedkom, ktorým sa stali relikvie novozískaného nebeského patróna. Uhorskí magnáti sa zišli v budínskej kráľovskej kaplnke a Matejovi Korvínovi nad ostatkami sv. Jána Almužníka prisahali, že po jeho smrti zachovajú vernosť jeho synovi Jánovi a korunujú ho za uhorského kráľa.¹² Či už v tejto chvíli niektorí z nich skladali falošnú prisahu, alebo si podporu „rozmysleli“ až

⁶ TAFIŁOWSKI, P.: Anti-Turkish Correspondence between Matthias Corvinus and Pope Sixtus IV: A Contribution to the History of Propaganda in the International Relations in the Late Middle Ages. In: *Rocznik orientalistyczny*, roč. LXVI, 2013, č. 2, s. 14–31.

⁷ İŞIKSEL, G.: Friendship and the Principle of Good Neighbourhood Between Bayezid II and Matthias Corvinus. In: *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel*. Eds.: C. Gastgeber et al. Wien 2011, s. 33–36. Pozri tiež: SALIHOVIĆ, D.: The Process of Bordering at the Late Fifteenth-Century Hungarian-Ottoman Frontier. In: *History in Flux*, 2019, č. 1, s. 93–120;

⁸ FENYVESI, L.: Magyar-török diplomáciai kapcsolatok Mátyás Király haláláig. In: *Hadtörténelmi közlemények*, roč. 103, 1990, č. 1, s. 74–99. Za upresnenie dátumu ďakujem dr. Tiborovi Neumannovi (Budapešť).

⁹ Svätý Ján Almužník (lat. Joannes Eleemosynarius) sa narodil okolo roku 550 na Cypre ako syn miestodržiteľa Epiphania. Po smrti svojej manželky a detí rozdal majetok chudobným a oddal sa naplno službe Bohu. Svojimi skutkami milosrdenstva si zakrátko získal veľkú úctu a okolo roku 606 bol zvolený za alexandrijského patriarchu. V deň svojho zvolenia nechal zostaviť zoznam všetkých chudobných v meste, ktorých bolo vyše 7000, a o nich sa potom staral a obdarovával ich. Zakladal nemocnice, sirotince, útulky, nechal vybudovať

kostoly. Keď Peržania obsadili roku 614 Jeruzalem, Ján sa staral o utečencov a nechal do mesta poslať potraviny a peniaze. V roku 616 keď ohrozovali Alexandriu, odpísal sa spolu s miestodržiteľom do Konštantinopolu, aby požiadal o pomoc byzantského cisára. Na ostrove Rodos mal však víziu o svojej smrti, preto sa vrátil na rodný Cyprus kde zomrel 11. resp. 12. novembra roku 619 alebo 620. Jeho život a skutky popisujú viaceré *Víty*: https://www.heiligenlexikon.de/BiographienJ/Johannes_der_Almosengeber.htm

¹⁰ V roku 1483 daroval uhorský kráľ túto relikviu benediktínskemu opátstvu v Hronskom Beňadiku, v roku 1489 tu bola vysvätená kaplnka, postavená pre účely uctievania relikvie.

¹¹ LAZURE 2007 (v pozn. 6), s. 66

¹² SIRMIENSIS, G.: *Epistola de perditione Regni Hungarorum* (Monumenta Hungariae Historica: Scriptores I.). Pest 1857, s. 27–28: „Adhuc in vita sua valde magnates et principes movebat, ut filium suum coronarent (...) Audientes magnates Hungarorum ajunt: „Volumus filio tuo Joanni Corvini iuramentum facere coram Regie Majestatis Vestre.“ (...) Quod audiens surrexit rex cum filio suo predicto, et cum magnatibus intraverunt ad sacellum Assumptionis Marie (...) Super tumbam divi Joannis Elimosinarii fecit portare ewcaristiam, crucem aureum, missale, ewangelium (...) et sic singulatim prelati Hungarie deposuerunt iuramentum. Jam magnifici videlicet primus compater Joannis Corvini, Stephanus thesaurarius

po smrti kráľa, sa už nedozvieme. Isté je, že slová prisahy sa po náhlej Matejovej smrti 6. apríla 1490 rozplynuli vo vetre. Za nového uhorského kráľa, predovšetkým vďaka podpore Štefana Zápoľského, bol zvolený a korunovaný český kráľ Vladislav z dynastie Jagelovcov.¹³ Zápoľský mal v tom čase už syna Jána z manželstva s tešínskou knáznou Hedvigou a jeho ambície a plány boli jasné, dostať rod Zápoľských najvyššie ako sa len dá – to jest získať uhorskú kráľovskú korunu.¹⁴ Práve osoba Vladislava II. Jagelovského, považovaného za slabého a ovplyvneného panovníka, ktorý už pri svojom zvolení bol donútený volebnou kapituláciou urobiť uhorskej šľachte významné ústupky, mala byť pre Zápoľských možnosťou a prostriedkom ako naplniť svoj plán.

Rovnaké ambície mal však aj ďalší vplyvný a mocný hráč – dynastia Habsburgovcov. Už nasledujúci rok po Vladislavovej korunovácii sa Bratislava stala miestom, kde sa začala prakticky naplňovať vízia Maximiliána I. Habsburského o presadení vplyvu Habsburgovcov v stredoeurópskom priestore. 7. novembra 1491 tu Vladislav II. Jagelovský uzavrel s Ma-

ximiliánom I. zmluvu známu ako Bratislavský mier.¹⁵ Trvalo ďalších 24 rokov, kým Habsburgovci dosiahli významný postup k uhorskému trónu. V roku 1515 sa najskôr Bratislava a následne Viedeň stali miestom rokovaní a uzatvorenia zmlúv medzi dynastiami Habsburgovcov a Jagelovcov, na základe ktorých sa potomkovia oboch rodov spojili dvojitým sobášom.¹⁶ Rozhodujúcim momentom pre možné naplnenie ambícií Habsburgovcov a Zápoľských sa však stala až moháčska bitka v roku 1526.¹⁷ Opis toho, čo sa dialo bezprostredne po moháčskej bitke s cirkevnými inštitúciami, prináša aj pavlín Gregor Gyöngyösi.¹⁸ Turci vyrabovali nielen Kláštor sv. Vavrinca v Budíne, ale i mnohé ďalšie kláštory. Situácia po Moháči bola chaotická, pre mnohých predstavovala „apokalypsu“ v podobe prichádzajúcich nevercov – tureckých vojsk, smrť na bojisku našlo aj mnoho popredných vysokých predstaviteľov cirkvi. V tejto situácii bolo prioritou ochrániť pred tureckým nebezpečenstvom predovšetkým dôležité kresťanské symboly, akými boli relikvie svätých, ich prenesením na bezpečné miesto. Okrem prvotnej príčiny prenesenia relikvií

Hungarie.“ KLÁNICZAY, G.: Matthias and the Saints. In: *Matthias Rex 1458–1490: Hungary at the Dawn of the Renaissance*. Eds.: DRASKÓCZY, I. – HORVÁTH, I. – KISS, F. G. – MAROSI, E. – VOIGT, V. Budapest 2013, s. 1–18. Dostupné online: <http://renaissance.elte.hu/wp-content/uploads/2013/10/Gabor-Klaniczay-Matthias-and-the-Saints.pdf>

¹³ Vladislav musel nasledujúce dva roky bojovať o trón s vlastným bratom Jánom Albrechtom. Blížšie pozri napr.: MALINIÁK, P.: Spojenci a protivníci Jagelovcov. O niektorých účastníkoch zápasu medzi Vladislavom a Jánom Albrechtom v Uhorsku v rokoch 1490–1492. In: *Jagiellonowie i ich świat. Centrum a peryferie w systemie władzy Jagiellonów*. Red.: B. CZWOJDRAK – J. SPERKA – P. WĘCOWSKI, Kraków 2018, s. 101–112.

¹⁴ K rodu Zápoľských: KUCHARSKÁ, V.: *Ducissa: život knážnej Hedvigy v časoch Jagelovcov*. Bratislava 2014. Najnovšie: *A Forgotten Hungarian Royal Dynasty: The Szapolyais*. (séria Mohács 1526–2026 Reconstruction and Remembrance). Eds.: FODOR, P. – VARGA, Sz. Budapest 2020.

¹⁵ Maximilián I. v snahe o získanie uhorskej koruny vyhnal po Korvínovej smrti uhorské posádky z Dolného Rakúska, vtrhol do Uhorska, dobyl veľkú časť územia po Stoličný Belehrad a Záhreb, no pre vzburu vojska bol donútený uzavrieť s novým panovníkom Vladislavom II. Jagelovským v Bratislave zmluvu, ktorou sa Vladislav II. vzdal nárokov na Dolné Rakúsko a priznal Habsburgovcom nárok na uhorský trón v prípade vymretia rodu Jagelovcov po meči. Zmluva

potvrdzovala dohodu z roku 1462 medzi Maximiliánovým otcom, cisárom Fridrichom III. Habsburským a uhorským kráľom Matejom Korvínom o nástupníctve na uhorskom tróne.

¹⁶ Bratislavským aj Viedenským kongresom r. 1515 sa podrobne zaoberá FRIMMOVÁ, E.: *Rok 1515 v premenách času: (na pozadí Bartolínioho diela Odeporicon)*. Bratislava 2015; Podrobnejšie tiež publikácia *Prelomové obdobie dejín: (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*. Ed.: FRIMMOVÁ, E. Bratislava 2017. FRIMMOVÁ, E.: Bratislava koncom 15. a začiatkom 16. storočia vo svetle habsburskej politiky. In: *Arx*, roč. 49, 2016, č. 1, s.

¹⁷ Samotnej bitke sa v tomto príspevku nebudeme podrobnejšie venovať. V súvislosti s blížiacim sa 500. výročím bitky pri Moháči, maďarskí historici v budapeštskom Research Centre for the Humanities k téme intenzívne publikujú, v sérii Mohács 1526–2026: Reconstruction and Remembrance.

¹⁸ GYÖNGYÖSI, G.: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Ed.: HERVAY, F. L. Budapest 1988, s. 177–178: „(...) Multa enim monasteria ordinis nostri in hoc periculo desolata sunt. Nam monasterium principale et caput ordinis heremitarum in Hungaria supra Budam ad honorem sancti Laurentii fundatum, amoenissimum et totius regni solatium delectabile omnino desolaverunt (...) Altaria destruxerunt, imagines frustatim conciderunt, sepulchra suffoderunt, lapidem superiorem tumbae marmoreae sancti Pauli subtiliter sculptum violenter deposuerunt et in tres partes fregerunt. (...)“

do bezpečia, tu bola aj druhá, nemenej významná. Nová dynastia bola do istej miery vždy pocitovaná ako cudzí element, preto závisela jej akceptácia aj od toho, akým spôsobom dokázala prevziať odkaz tej predchádzajúcej. Prebratie a rozvíjanie kultu svätca predchádzajúcej dynastie a vlastníctvo (jeho) relikvií boli preto podstatnými prvkami legitimizácie vlády nastupujúcej dynastie. Každý z novozvolených kráľov, Ján Zápoľský aj Ferdinand Habsburský, potreboval preto svoje zvolenie legitimizovať aj na sakrálnej úrovni, pre zachovanie kontinuity najlepšie prostredníctvom relikvií niektorého z „národných“ uhorských svätcov. Tými najznámejšími boli sv. Pavol Pustovník a sv. Ján Almužník. Akú úlohu zohrali títo svätci v boji o uhorskú korunu medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským?

Pre Uhorsko získal relikvie patróna rádu sv. Pavla Pustovníka Ľudovít I. Veľký v roku 1381. Boli uložené v centre rádu, v Kláštore svätého Vavrinca neďaleko Budína.¹⁹ Relikvie ale neboli úplné, chýbala ešte hlava svätca. Tá sa dostala najskôr do Ríma a potom na hrad Karlštejn v Čechách. V roku 1523 ju odiaľ priviezol Ľudovít II. Jagelovský a v Kláštore svätého Vavrinca bola potom slávnostne spojená s telom.²⁰ V druhej polovici 15. storočia získal rád paulínov veľkého a štedrého podporovateľa v osobe uhorského panovníka Mateja Korvína. Podľa záznamov Gregora z Gyöngyösu sa v roku 1475 Matej

Korvín pred stretom s Turkami obrátil s prosbou o modlitbu na paulínov. Víťazstvo nad vojskami Ali-beja si uhorské vojská mali odniesť práve v deň sviatku sv. Pavla Pustovníka²¹, čím sa kult tohto svätca a patróna Uhorska ešte viac posilnil. Svätý Pavol sa stal národným svätcom a paulíni, keďže boli jediným vlastným uhorským cirkevným rádom, zaujímali preto špecifické postavenie.²² Bolo samozrejmé, že kráľ nasledovali v podporovaní kláštorov aj najvýznamnejšie uhorské šľachtické rody. Medzi nimi i rod Zápoľských, ktorý dlhodobou systematickou štedrou podporou rádu pochopiteľne sledoval aj svoje politické a mocenské ambície.²³ Z tohto hľadiska mali preto relikvie sv. Pavla Pustovníka pre Zápoľského ako nového kráľa veľký význam. Ich zmocnením sa získal jeden z dôležitých symbolov Uhorského kráľovstva a nadviazal tak úspešne na tradíciu uhorských kráľov – Ľudovíta Veľkého, Mateja Korvína, Ľudovíta Jagelovského. Ostatky svätca boli prenesené do bezpečia na popud niektorého vtedajšieho vysokopostaveného člena rádu, zrejme generálneho priora rádu Jána zo Slankamenu (1524–1528), ktorý bol zároveň dvorným kaplánom Jána Zápoľského, a samotného Jána Zápoľského. Gyöngyösi píše: *Potom, ako sa bratia dopočuli o porážke Uhrov, čo najrýchlejšie zoberali telo svätého Pavla Pustovníka a odniesli ho do Trenčína, na najsilnejší hrad sedmohradskeho vojvodu.*²⁴ To je zrejme aj posledná správa, ktorú máme o relikvi-

¹⁹ GYÖNGYÖSI 1988, c. d. (v pozn. 18), s. 77: „Item eodem anno (1381, pozn. VK) serenissimus princeps et dominus Ludovicus iam dudum rex Hungariae ex Venetiis exportari fecit reliquias corporis sancti Pauli primi heremita, et Budae in castro regio prius reponi, sed postea reverendissimus in Christo pater et dominus Dionisius archiepiscopus Strigoniensis ad claustrum Beati Laurentii martyris supra Budam asportavit et ibi collocavit.“

²⁰ Ibidem, s. 181–182: „Anno Domini 1522 efficiente dextera excelsi serenissimus Ludovicus rex...intrasset Bohemiam regnum suum...ut dignaretur caput sancti Pauli de Bohemia in Hungariam reducere et sacro corpori unire.“ Ľudovít našiel hlavu na hrade Karlštejn 8. marca 1523. Pozri tamže, s. 219, pozn. 182:7–8.

²¹ Ibidem, s. 125: „Eodem anno (1475, pozn. autora V.K.) Alibek incursabat Moldaviam et strages plurimas commitebat, praedamque ingentem secum ducebat, quem tamen omnipotens deus una cum suis Turcis miraculose percussit in festo divi Pauli primi eremita meritis, ut creditur eiusdem, cuius intercessioni piissimus princeps unice solitus erat commendari.“

²² Vznik Rádu svätého Pavla Prvého Pustovníka (*Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*) siaha do polovice 13. storočia, keď sa ostrihomský kanonik Eusébius zriekol svojho majetku a so súhlasom ostrihomského arcibiskupa odišiel do okolitých kopcov, kde začal viesť pustovnícky život. Neskôr zjednotil pustovníkov z Uhorska a v Pilišských vrchoch založil prvý Kláštor Svätého Kríža. Za patróna si zvolili pustovníka svätého Pavla Thébškeho. V roku 1308 pápež Klement V. potvrdil pre rád paulínov regulu svätého Augustína. Pre paulínov, podobne ako pre iné pustovnícke rády, boli typickými kontemplácia v samote, písanie kníh, fyzická práca a uctievanie kultu Panny Márie. Relikvie svätého Pavla sa v roku 1169 dostali z Egypta do Byzancie a odtiaľ v roku 1240 do Benátok.

²³ Podrobnejšie pozri kapitolu Paulíni a cisterciiti in KUCHARSKÁ 2014, c. d. (v pozn. 14), s. 147–159.

²⁴ GYÖNGYÖSI 1988, c. d. (v pozn. 18), s. 177–178: „(...) Postquam autem audierant fratres profligationem Hungarorum, corpus sancti Pauli eremita quam citissime tulerunt, et ad Trinchinium, castrum fortissimum waywodae Transilvanensis deportaverunt (...).“

ách sv. Pavla Pustovníka. V roku 1528 mali zhorieť na Trenčianskom hrade, ktorý dobyli Ferdinandove vojská. Či sa tak aj skutočne stalo, nevieme, o relikviách sv. Pavla Pustovníka však z ďalšieho obdobia už nemáme žiadne zachované správy. Ján Zápoľský sa neskôr zrejme zmocnil aj ďalších významných relikvií, ostatkov uhorských svätých kráľov Štefana a Imricha.²⁵

Ferdinand Habsburský odvodzoval legitimitu svojej vlády ako uhorského kráľa od dynastických dohôd uzatvorených medzi Jagelovcami a Habsburgovcami (1491, 1515 bratislavské a viedenské dohody). V opozícii voči týmto dohodám však stála deklarácia uhorského snemu z roku 1505, v ktorej sa uhorská šľachta uzniesla voliť po vymretí dynastie Jagelovcov už len kráľa z domáceho (uhorského) rodu. Ferdinand v boji o uhorskú kráľovskú korunu rovnako potreboval podporu významného svätca, ktorý by mu pomohol legitimizovať jeho vládu. Ján Zápoľský navyše Ferdinanda v boji o trón svojou korunováciou 11. novembra 1526 „predbehol“, čím získal výhodu prvého korunovaného kráľa po Moháči a ušetril tak nielen svojmu protivníkovi ale i dynastii Habsburgovcov ako takej, prvú potupnú porážku. Ak bola po roku 1526 v pamäti Habsburgovcov ale i ľudí spojená s týmto dátumom nejaká významná udalosť, dovoľme si tvrdiť, že to bola práve korunovácia Jána Zápoľského za uhorského kráľa. Na 11. novembra pripadá sviatok sv. Martina, ktorý sa stal „svedkom“ korunovácie Zápoľského a zároveň bol patrónom hlavného bratislavského chrámu, o pár desaťročí neskôr aj hlavného korunačného miesta Habsburgovcov ako uhorských kráľov. V katolíckom kalendári na 11. novembra pripadá ale aj sviatok ďalšieho svätca – Jána Almužníka.²⁶ Práve tento svätec

mohol „pomôcť“ v pamäti prevrstviť korunováciu Zápoľského. V podobnej situácii ako Ferdinand I. sa pri svojom nástupe na španielsky trón v roku 1556 ocitol aj syn Ferdinandovho brata Karola V., Filip II. Habsburský. Na rozdiel od Ferdinanda bol Filip nespochybniteľným legitímym nástupcom trónu, zdedil však ríšu vyčerpanú dlhými vojnami. Nový panovník rýchlo pochopil vplyv a moc symbolov a obrazov. Relikvie pre neho neboli len predmetmi vyjadrenia jeho zbožnosti, ale stali sa nástrojmi širšej mocenskej politiky. Ako také formovali nielen obraz kráľa ale i obraz relatívne mladej habsburskej dynastie. Filipova mimoriadne rozsiahla zbierka relikvií a sakralizovaných predmetov slúžila na budovanie jeho autority ako kresťanského panovníka a pomohla mu odovzdať premyslený obraz seba a svojej monarchie súčasníkom a potomkom.²⁷ Keď Filip II. usúdil, že na povzbudenie či už oddanosti mesta alebo z iných dôvodov sú potrebné relikvie, neváhal sa o ne podeliť. Mestu Cartagena dal napríklad niekoľko relikvií miestnych svätcov, ktoré kúpil pri inej príležitosti. Celý proces pritom zostal pod jeho priamou kontrolou, kráľ totiž chcel, aby relikvie zohrávali aktívnu úlohu pri formovaní občianskej identity.²⁸

Podľa zápisov Juraja Sriemskeho, kaplána Ľudovíta II. Jagelovského, on a ďalší kráľovskí kapláni po tom, ako sa dozvedeli o porážke uhorských vojsk pri Moháči, ihneď zobrali z Budínskej kaplnky relikvie sv. Jána Almužníka a loďou po Dunaji sa s nimi prepravili do Bratislavy.²⁹ Kapláni boli zrejme súčasťou hlavného kráľovského sprievodu Ľudovítovej vdovy Márie Habsburskej, ktorý sa presunul z Budína do Bratislavy s kráľovským pokladom a ďalšími cennosťami, akými bolo i telo sv. Jána Almužníka. Tu

²⁵ SIRMIENSIS 1857, c. d. (v pozn. 12), s. 179: Et ibi relinquitur reliquias Sancti Emerici ducis in teca argentea; et Sancti Stephani reliquiam Regis patris palium, caput, sceptrum, pomam aureum consecratam.(...) Et cum illis sanctorum elemosiniis Joannes Rex habuit bellicam tm. ad tempus, sed non ad honorem sui, neque ad Deitatem suam..

²⁶ 11. november pre katolícky kalendár uvádza Heiligenlexikon: https://www.heiligenlexikon.de/BiographienJ/Johannes_der_Almosengeber.htm; 12. november uvádza Juraj Draškovič vo svojom diele DRASCOVITIUS, G.: *Brevis narratio translationis corporis S. Ioannis Eleemosynarii, episcopi Alexandrini*. Viennae 1632, s. 6: „Ejus festum celebratur die

immediate sequenti, post festum Sancti Martin Episcopi et Confessoris.“ Po translácii 23. januára 1632 sa začal za sviatok považovať aj tento deň.

²⁷ LAZURE 2007 (v pozn. 6), s. 62

²⁸ LAZURE 2007 (v pozn. 6), s. 80

²⁹ SIRMIENSIS 1857, c. d. (v pozn. 12), s. 124: „Cumque capellani Regie Majestatis audissent tam ruinam Hungarorum, post hoc rapuimus Joannem elimozinarum cum vrna sua, statim duximus ad naum et vexatus fuit in Posonio. In hodiernum diem ibi jacet.“

Obr. 2: G. A. Müller: *Sv. Ján Almužník a pohľad na Bratislavu z juhu* (grafika, 1732). Zdroj: *Galéria mesta Bratislavy*; foto ©archív GMB (inv. č.: C 2045).

Obr. 3: S. Zeller³⁰: *Sv. Ján Almužník a pohľad na Bratislavu z juhu* (grafika, 1780–1790). Zdroj: *Galéria mesta Bratislavy*; foto ©archív GMB (inv. č.: C 4171).

treba povedať, že išlo naozaj o zachované celistvé telo, nie len o kosti v relikviári, preto bola pri prevoze potrebná najvyššia opatrnosť. Pri forenznnej analýze ostatkov sv. Jána Almužníka, ktorá sa uskutočnila v roku 2016, bolo zistené, že sa jedná o muža vo veku 55–60 rokov, s výškou 164 +/- 3 cm a typom

lebký veľmi častej v oblasti Stredomoria a severnej Afriky. Veľmi pravdepodobne bolo telo v čase smrti zabalzamované.³¹

Po príchode do Bratislavy mali byť relikvie uložené na Bratislavskom hrade. V apríli roku 1530 Ferdinand Habsburský nariadil bratislavskému

³⁰ Slabšia obmena grafického listu G. A. Müllera z roku 1732 s vedutou Bratislavy. ZÁVADOVÁ-JANČOVÁ, K.: Sebastian Zeller, medirtec z barokovej Bratislavy. In: *Arx*, roč. 22, 1989, č. 2, s. 57–70, tu s. 64.

³¹ ŠTULLER, F. – NOVOMESKÝ, A. – NOVOMESKÁ, A.: Forenzná analýza ostatkov sv. Jána Almužníka v Bratislave (prednáška, nepublikované). Dostupné online: https://www.academia.edu/34555759/Forezn%C3%A1_expert%C3%ADza_ostatkov_sv_J%C3%A1na_Almu%C5%BEEn%C3%ADka_v_Bratislave

županovi Jánovi Zalaiovi presunúť ostatky z hradu do Dómu sv. Martina.³² Isté nejasnosti okolo vtedajšieho presunu ostatkov sv. Jána Almužníka si všimol už krátky článok v novinách r. 1877.³³ Čo presne sa dialo s relikviami svätca v období od moháčskej bitky do apríla roku 1530, nevieme. Spis bratislavského prepošta a päťkostolského biskupa Juraja Draškoviča o prenesení ostatkov sv. Jána Almužníka totiž uvádza, že telo svätca bolo presunuté do kláštora Panny Márie v Táli, teda dnešnej Marianke.³⁴ Na prenesení tela sa mali zúčastniť Ján zo Slankamenu, Ján Bánfi a uhorský provinciál Lukáš. Faktom je, že po zničení kláštora sv. Vavrinca v Budíne sa generálny predstavený rádu pavlínov presťahoval do kláštora v Marianke, geograficky bližšieho miesta k Bratislave a Viedni, ako bolo oficiálne sídlo rádu v Lepoglave v Chorvátsku.³⁵ Avšak v dobe, kedy sa mnohé kláštory stali obeťou tureckého rabovania, by sa prenesenie relikvií do kláštora pavlínov v Marianke nejavilo z hľadiska bezpečnosti dôveryhodne. Kláštor zďaleka neposkytoval takú ochranu ako Bratislavský hrad a napokon je známe, že sa v ďalšom období tiež nevyhol tureckému rabovaniu. Draškovičov údaj ale potvrdzuje aj nápis, ktorý bol vyhotovený pri príležitosti prenesenia a uloženia tela svätca do kaplnky v roku 1732 a stručne popisuje cestu jeho ostatkov až na toto miesto.³⁶ Opäť sa pozrime, čo

píše vo svojom diele Matej Bel o hrobke sv. Jána Almužníka, ktorú dal zhotoviť Peter Pázmaň: „Nápis, ktorý sme nedávno prečítali, znie takto: *Nedotknuté telo svätého Jána Almužníka, alexandrijského biskupa, ktoré pre kráľa mateja Korvína dal preniesť z Konštantinopolu turecký vládca. Prechovávané v kráľovskej kaplnke v Budíne preslávilo sa zázrakmi, spisovateľ z tohto obdobia Pelbartus dosvedčuje v Pomériu, a po ňom aj Surius, že to bolo 23. februára. Rukopisné knihy o budínskej porážke, ďalšia v Lepoglave v Slavónsku a tretia v augustiniánskej knižnici v Ríme uvádzajú, akým spôsobom bolo po strate Budína ctihodné telo premiestnené pustovníkmi Rádu sv. Pavla do Marianky neďaleko Prešporka. Starý dokument, ktorý sa zachoval v Prešporskej kapitule, úplne hodnoverne uvádza, že sa to stalo na sv. Ducha roku 1530 na príkaz cisára Ferdinanda I., keď prostredníctvom prešporského grófa Jána Salaia bolo spolu s jeho veľmi cennými klenotmi zverené Prešporskej kapitule. Toto posvätné telo zo skromného miesta uloženia, obdarované striebornou rakvou, dal v roku 1632 uložiť do tejto hrobky a ozdobiť večným svetlom najdostojnejší a najctihodnejší kardinál arcibiskup Peter Pázmány. Na zväčšenie Božej slávy vo svätých a na dosiahnutie ochrany sv. Jána Almužníka.*“³⁷

Prenos relikvií predstavoval zároveň aj symbolický prenos suverenity, ktorý umožňoval upevnenie a sakralizáciu dynastií, najmä nových alebo nedávnych. Zbierka relikvií a ich umiestnenie v kaplnke

³² *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*, vol. 2, 1530–1534. Eds.: BUNYITAY, V. – RAPAICS, R. – Karácsonyi, J. Budapest 1904, s. 34–35 (27. 4. 1530): „Commisimus magnifico fideli nobis dilecto Johanni Zalai de Kerechen Comiti Posoniensi, ut corpus divi Johannis Eleemosynarii, quod cum quibusdam aliis sanctorum reliquiis in castro nostro Posoniensi hucusque servatum est, inventario describi et unacum vasis et paramentis omnibus, quibus idem Corpus et reliquie concluduntur, ad ecclesiam vestram, usque ad beneplacitum nostrum, transferri et in ea collocari faciat; quare vobis omni studio iniungimus, ut corpus et reliquias antedictas eo, quo decet, honore suspicere et in ecclesiam vestram traducere et locare, superinde vero litteras obligatoris nobis mittere et consignare debeatis, ut ad omnem iussionem et requisitionem nostram illud idem corpus et reliquias per inventarium descriptas nobis reddere et reexhibere velit, ut hec ad ecclesias et loca, in quibus ante bellorum Turcicorum et superiorum temporum motus et turbinem posita fuerant, sic volente religione et devotione, quam erga illas habemus, reponi et reduci possint.“

³³ NÉMETHY, L.: Egy ereklye viszontagságai. In: *Religio. Kath. Egyházis irodalmi folyóirat*. 20. 1., 1877, s. 6–8

³⁴ DRASCOVITIUS 1632, c. d. (v pozn. 26): „Integrum Corpus S. Joannis Eleemosynarii, per Joannem Szalonkeményi, postea Monachum, Joannem Bánfi, & P. Lucam Provincialelem Vngariae, Buda[m] ablatum, in Claustro beatae Virginis, in valle Tall Posonio vicina[m], anno supra millesimum quingentesimo trigesimo, collocatum fuisse. Inde ad majorem, Civitatis Posoniensis Basilicam translatum.“

³⁵ VADRNA, M.: *V Zemi zvanéj Tál. Pútnické miesto Marianka*. Sabinov 2019, s. 25.

³⁶ D. Iohannis, Magni Alexandrini Patriarchae, Eleemosynarii Maximi, Lipsanis Sacris, ex Cypro, Byzantivm, Inde Bvdam, isthinc in vallem Marianam, ac demum Posonivm, in Mavsolaevm Pázmánianvm, Tandem, ex Mavsolaeo, cvm locvlo priori argenteo reformato, post seculvm vnm, isthvc translatis, in perpetvum obligationis svae monvmentvm, has aras dicat, hanc aedem ponit. D.XXVIII. Oct. A. C. MDCCXXXII. Frater Emericvs Eszterházy. BEL 1735, c. d. (v pozn. 3), s. 583.

³⁷ Bratislava známa – neznáma: Bratislava v 18. storočí očami Mateja Bela. Eds.: KOLLÁR, D. – JURÍKOVÁ, E. Prel. E. Juríková. Bratislava 2021, s. 19.

kráľovského paláca hrali ústrednú úlohu pri posväcovaní nedávno založených hlavných miest a pri potvrdzovaní, upevňovaní a posilňovaní kráľovskej moci.³⁸

Nevieme, do akej miery sa následne kráľovná-vdova Mária Habsburská angažovala v súvislosti s ostatkami sv. Jána Almužníka, o jej ďalších aktivitách informácie nemáme. Svoju úlohu, bezpečne previesť relikvie svätca z Budína do Bratislavy, však splnila. Prioritou v tomto čase bola korunovácia jej brata Ferdinanda za uhorského kráľa, ktorého ešte stále vplyvná Mária všemožne podporovala, a Ferdinand svoju sestru menoval aj za miestodržiteľku Bratislavy.³⁹ Po smrti svojej tety koncom roka 1530 sa Mária stala miestodržiteľkou Nizozemska a do Uhorska sa už viac nevrátila. Osud relikvií akoby symbolicky predurčil aj ďalší osud ich vlastníkov. Relikvie sv. Pavla Pustovníka zhoreli na Trenčianskom hrade jeho majiteľa Jána Zápoľského. Zápoľský umiera v roku 1540 pred svojim sokom Ferdinandom, zanechajúc po sebe vdovu Izabelu a práve narodeného syna, ktorým o 30 rokov neskôr vymrie rod Zápoľských. Relikvie sv. Jána Almužníka budú ďalších takmer 270 rokov „dohliadať“ na korunováciu panovníkov habsburskej dynastie.

Vplyv mesta ako mocenského a politického centra postupne rástol. V roku 1531 sa do Bratislavy presťahovala Uhorská komora a v meste začali zasadať uhorské snemy. V roku 1536 sa rozhodnutím Uhorského snemu stala hlavným mestom krajiny a o päť rokov neskôr mocenským a politickým centrom tzv. Kráľovského Uhorska, resp. obnoveného Uhorska po porážke Turkov v roku 1683 pri Viedni.

Prišlo aj k prenosu miesta korunovácií uhorských kráľov. Keďže v roku 1543 obsadili Stoličný Belehrad Turci, posledným korunovaným tu bol 3. novembra 1527 Ferdinand Habsburský. Jeho syn Maximilián II. bol v roku 1563 ako prvý korunovaný už v Bratislave, čím započal takmer 270 rokov trvajúcu éru korunovácií príslušníkov habsburskej dynastie za uhorských kráľov a kráľovné.⁴⁰ Ako sme už spomínali, relikvie primárne slúžili ako základ pre symbolickú legitimitu nového vládcu. Dynastia odvodzovala svoju legitimitu od sakralizácie prostredníctvom fyzického umiestnenia kráľovských a svätých tiel do skutočného spoločenstva svätých.⁴¹ Tak tomu bolo v Stoličnom Belehrade, stáročnom korunovačnom meste uhorských kráľov, kde vedľa seba odpočívali svätí králi dynastie Arpádovcov a ich nasledovníci.⁴² Nového panovníka doviedol ku korunovácií svätec, patrón kaplnky a posvätený predchodca trónu. Prostredníctvom uctenia si relikvií prišlo k prepojeniu či už priamo s tradíciou panovníckej línie alebo s významným vlastníkom relikvie. Relikvie boli vnímané ako duchovné bohatstvo, ich spojením s bývalými slávnymi majiteľmi im bol pripisovaný až mýtický význam. Táto rituálna prax zároveň zdôrazňuje úlohu relikviárov (najmä figurálnych, ktoré vizualizujú svätých predchodcov) v procese právoplatného nástupníctva nových kráľov prostredníctvom požehnania svätými. Relikvie teda zohrávali pri korunováciách dôležitú úlohu, posväcovali samotný proces a následne aj ďalší politický program panovníka.⁴³ Sakrálny rozmer panovníckej moci, kráľa *dei gratia*, bol takto nespochybniteľný. Bolo tiež potrebné posilniť habsburský katolicizmus

³⁸ LAZURE 2007 (v pozn. 6), s. 65.

³⁹ BAĎURÍK, J.: Bratislava - hlavné a korunovačné mesto Uhorska v novoveku. In: *Studia Academica Slovaca*, roč. 30, 2001 (bez pag.). Dostupné online: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_30_2001.pdf; FUNDÁRKOVÁ, A.: Úloha Márie Habsburskej v zápase Ferdinanda I. o uhorský trón. In: *Politický zrod novovekej strednej Európy*. Prešov 2005, s. 88–108.

⁴⁰ K bratislavským korunováciám pozri: BADA, M.: Úloha kléru počas ranonovovekých korunovácií v Bratislave. In: *Prudentissimae dominae nobis honorandae ... : k životnému jubileu profesorky Márie Kobiútovej*. Eds.: DUCHOŇOVÁ, D. – RÁBIK, V. a kol. Trnava – Bratislava 2015, s. 129–136; PÁLFFY, G.: Návrh uhorských radcov na bratislavský korunovačný ceremoniál z roku 1561. In: *Historický časopis*, roč. 54, 2006, č. 2. s. 201–216.

⁴¹ LAZURE 2007 (v pozn. 6), s. 63

⁴² Podrobne k tejto téme pozri: KLANICZAY, G.: *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. Cambridge 2002.

⁴³ Po korunovácií uhorských kráľov zvyčajne nasledovala púť a rituálne uctenie si pozostatkov svätých kráľov. MONTGOMERY, S. B.: The Saint and the King Relics, Reliquaries and Late Medieval Coronation in Aachen and Székesfehérvár. In: *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period*. Series: British Museum research publication 195. Eds.: ROBINSON, J. – BEER, L. DE – HARNDEN, A. London 2014, s. 32–36. Podrobne BADA, M.: Niekoľko zamyslení nad premenami Bratislavy v ranom novoveku. In: *Historia mea vita*. Zost.: PURDEK, I. Bratislava 2020, s. 217–224.

Obr. 4: Kaplnka sv. Jána Almužníka na severnej stene Dómu sv. Martina. Zdroj: Wikimedia Commons; foto ©Lure.

proti rozširujúcemu sa protestantizmu v strednej Európe. Doba po Moháči priala rozmachu rôznych radikálnych heretických (luteránskych, kalvínskych, anabaptistických) siekt, relikvie sa preto používali aj ako mocné propagandistické nástroje, zamerané na potlačenie kacírov a budovanie miestnej a národnej

identity.⁴⁴ Môžeme spomenúť Georga Scholza, kastelána hradu Huňad, ktorý podľa svedectiev predstaviteľov cirkvi obviňoval práve sv. Jána Almužníka a ďalších uhorských svätcov, nazývajúc ich pritom zbojníkmi, z toho, že neprišli uhorským vojskám na pomoc v bitke pri Moháči.⁴⁵ Tento prípad zároveň tiež naznačuje, že sv. Ján Almužník bol už považovaný za uhorského „národného“ svätca a patróna. Rovnako ako mohli relikvie pomôcť uzdraviť kráľovské fyzické telo, mohli tiež prispieť k formovaniu a „uzdraveniu“ jeho politického a duchovného tela (teda monarchie).⁴⁶ V prípade Uhorského kráľovstva bolo „uzdravenie“ krajiny obzvlášť dôležité po štrnást rokoch trvajúcej občianskej vojne medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským a predchádzajúcich dlhých rokoch stavovskej anarchie.

Dôležitý krok pre posilnenie identity členov habsburskej dynastie ako uhorských kráľov urobil v roku 1608 Matej Habsburský. Po tom, ako vojensky vystúpil voči svojmu bratovi, cisárovi Rudolfovi II., a prinútil ho k dohode, podľa ktorej mu Rudolf odstúpil Uhorsko, Rakúsko a Moravu, bol Matej v novembri 1608 korunovaný v Dóme sv. Martina za uhorského kráľa. Úspech Matejovej výpravy spočíval v sľube, ktorý dal pred výpravou uhorskej šľachte – navrátiť uhorskú kráľovskú korunu a korunovačné klenoty z Prahy naspäť do Bratislavy. Vedome tak nadviazal na svojho slávneho predchodcu a menovca, kráľa Mateja Korvína, ktorý svojho času uhorskú korunu vykúpil od cisára Fridricha III. Najdôležitejšia kráľovská insignia tak posilnila nielen status Mateja Habsburského, ktorý bol považovaný za „národného“ kráľa, ale i Bratislavy ako hlavného mesta a korunovačného miesta uhorských kráľov.⁴⁷

⁴⁴ Blížšie pozri napr.: FRIMMOVÁ, E.: Informovanosť pápežskej kúrie o heretických vplyvoch začiatkom 16. storočia podľa zápisníc z konzistoriálneho archívu. In: *Reformácia a jej dôsledky na Slovensku*. Eds.: FRIMMOVÁ, E. – KOHÚTOVÁ, M. Trnava – Bratislava 2018, s. 23–42.

⁴⁵ *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*. Vol. 1: 1520–1529. Eds.: V. BUNYITAY – R. RAPAICS – J. KARÁCSONYI. Budapest 1902, s. 287: „...Item fatentur: sanctos blasfemare et sepe audisse ab eo, vituperasse et dixisse: esse latrones, et profitentur eundem dixisse: ubi sunt illi latrones: Sanctus Johannes Eleemosinarius ac Johannes Capistranus et ceteri Sancti de Hungaria, si sancti sunt, quare non defendunt nunc Budam et Hungariam a turcis?“

⁴⁶ Ku konceptu duality kráľovského tela a panovníckej moci pozri kľúčové dielo E. H. KANTOROWICZA: *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton 2016 (1. vyd. 1957); český preklad KANTOROWICZ, E. H.: *Dvě těla krále. Studie středověké politické teologie*. Prel. D. Orlando. Praha 2014.

⁴⁷ BADA, M.: Korunovácia kráľa Mateja II. v Bratislave v roku 1608 v kontexte dobových mocensko-politických a socio-kultúrnych vzťahov. In: *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia*. Eds.: KOHÚTOVÁ, M. a kol. Trnava – Bratislava 2012, s. 36–37.

Tento status však pre Bratislavu v 17. storočí predstavoval aj veľké nebezpečenstvo zo strany vodcov protihabsburských povstaní, pre ktorých bolo jej obsadenie pochopiteľne kľúčové. V roku 1606 v prvom protihabsburskom vystúpení obsadili predmestia Bratislavy vojská Štefana Bočkaja. V roku 1619 obsadil Bratislavu Gabriel Betlen, zmocnil sa uhorskej koruny i korunovačných klenotov a mesto držal vo svojej moci vyše dva roky. Veľké škody utrpelo mesto v roku 1683, keď sa Imrich Tököli zapojil do vojenského ťaženia proti Viedni a s pomocou tureckých vojsk mal dobyť Bratislavu. Vojská vyplienili niekoľko ulíc a predmestí, v bitke ale napokon utrpeli ťažkú porážku. Bojoval tu aj barón Ján Maholáni, synovec arcibiskupa Juraja Slepčianskeho-Pohronca (Selepčeni), neskôr pochovaný v Kostole milosrdných bratov (Kostol Navštívenia Panny Márie), ktorý sám fundoval. K priamemu ohrozeniu mesta prišlo aj počas posledného protihabsburského povstania Františka II. Rákociho v roku 1704, keď bolo spustošené okolie mesta, princovi Eugenovi Savojskému sa však podarilo obrániť Bratislavu pred jeho vojskami.

Habsburskí panovníci si pochopiteľne boli vedomí aj toho, aký ekonomický úžitok môže mať nové hlavné mesto monarchie z prítomnosti relikvií významného svätca. Okrem priameho príjmu mesta z pútnických milodarov sa prichádzajúci ľudia potrebovali rovnako ako dnes najesť, napiť a ubytovať, nakúpiť, či opraviť pokazené veci. Pravidelný prísun väčšieho množstva ľudí rozhýbal mestskú ekonomiku, zvýšil dopyt u obchodníkov a remeselníkov poskytujúcich svoje služby. Neza-

nedbateľný v tomto ohľade bol tiež príjem mesta z milodarov.⁴⁸ V sakristii Dómu sv. Martina mali byť relikvie sv. Jána Almužníka umiestnené dočasne, teda dovtedy, kým sa nepodari Budín oslobodiť od Turkov. Ani nástup katolíckych Habsburgovcov však nedokázal zabrániť rozmachu protestantizmu, ktorý sa rozšíril aj v Bratislave.⁴⁹ Kulty katolíckych svätcov museli ustúpiť do úzadia a vracajú sa postupne až s nástupom protireformácie (rekatolizácie) začiatkom 17. storočia. Od tohto času sa ich stváranie postupne začína opäť presadzovať aj v umení.⁵⁰ „Dočasné“ umiestnenie v tomto prípade znamenalo vyše sto rokov. Až arcibiskup Peter Pázmaň sa postaral o dôstojnejšie uloženie relikvií a dal postaviť v presbytériu po ľavej strane hlavného oltára mramorový náhrobok so striebornou rakvou a večným svetlom, do ktorého svätcove ostatky v striebornej rakve slávnostne preniesli 23. januára 1632.⁵¹ Pokiaľ panovník relikvie mestu výslovne nedaroval, ostávali stále jeho vlastníctvom, a mesto ich malo len zapožičané. Preto sa mohlo stať, že panovník aj po niekoľkých desiatkach či stovkách rokov požadoval presun relikvií na miesto, ktoré si sám vybral. To už zvyčajne spôsobilo problém, keďže v priebehu tohto času sa svätec skrz svoje relikvie stal súčasťou identity mesta a jeho obyvateľov, ktorí ho vnímali ako svojho ochrancu. Keď začiatkom 18. storočia zasiahla Bratislavu morová epidémia, v roku 1712 bolo predčasne ukončené aj rokovanie uhorského snemu, nosili ostatky sv. Jána Almužníka v procesiách okolo mestských hradieb v nádeji, že im pomôžu odvrátiť čiernu smrť.⁵²

⁴⁸ Podrobnejšie k problematike ekonomického významu relikvií pozri MAYR, M.: *Geld, Macht und Reliquien: wirtschaftliche Auswirkungen des Reliquienkultes im Mittelalter*. Innsbruck – Wien – München 2000; *Von goldenen Gebeinen: Wirtschaft und Reliquie im Mittelalter*. Ed.: MAYR, M. Innsbruck – Wien – München 2001.

⁴⁹ Bližšie pozri: BADA, M.: Príchod reformácie do Bratislavy v kontexte ideových zmien ranonovovekej spoločnosti. In: *Reformácia a jej dôsledky na Slovensku*. Eds.: FRIMMOVÁ, E. – KOHÚTOVÁ, M. Trnava – Bratislava 2018, s. 43–54. Tiež: KOHÚTOVÁ, M.: Postoj uhorského snemu k reformačným hnutiam v 16. a v prvej polovici 17. storočia. In: *Reformácia a jej dôsledky na Slovensku*, s. 11–22.

⁵⁰ RUSINA, I.: Ikonografia bratislavskej plastiky 17. a 18. storočia. In: *Arx*, roč. 21, 1988, č. 2, s. 39–55.

⁵¹ DRASCOVITIUS 1632, c. d. (v pozn. 26), bez pag.: ...Anno M.D.XXX. die pentecostes, ivssv imperatoris Ferdinandi I. per comitem Poseniensem Ioannem Szalay, Corpvs Sancti Ioannis, vna cvm sacris eivs clenodiis ingentis pretii capitvlo Poseniensi assignatvm fvisse...Hoc anno M.DC.XXXII. Eminentiss. et reverendiss. cardinalis, archiepiscopus strigoniensis, petrvs pazmany, ex hvmuli loco conservatorii, sacrvm corpvs argenteo locvlo dotatvm, hoc in mavsoleo reposvit, ac lvcerna perpetva ornavit.

⁵² Analogické rituály môžeme zažívať aj v súčasnom období, keď sa na odvrátenie pandémie koronavírusu uskutočnilo nad Slovenskom niekoľko preletov s relikviou Kristovej krvi. HUEBER, G.: *Buss-Predig, bey allgemeiner Andacht da aus gnädigster Verordnung...Cardinaln von Sachsen-Zei[t]z des Königreich Ungarn primatis und Ertz-Bischoffen zu Gran, Christiani Augusti in...*

Obr. 5a: Vstup do Kaplnky sv. Jána Almužníka. Zdroj: Wikimedia Commons; foto ©Lure.

Obr. 5b: Interiér kaplnky s ostatkami sv. Jána Almužníka v striebornej presklennej rakve. Zdroj: Wikimedia Commons; foto ©Lure.

V tom istom čase mala Bratislavská kapitula vrátiť aj cennosti z Budína, ktoré boli „dočasne“ uložené v Dóme sv. Martina v roku 1530. Cisár Karol VI. naliehal, aby boli zároveň navrátené aj ostatky sv. Jána Almužníka. Vďaka rozsiahlej diplomatickej aktivite kardinála Kristiána Augusta Saského⁵³ a arcibiskupa Imricha Esterháziho⁵⁴ na pápežskom a cisárskom dvore sa podarilo ostatky alexandrijského patriarchu

v Dóme sv. Martina zachovať. V roku 1715 bolo však predsa len telo sv. Jána Almužníka vyňaté a časť z neho bola oddelená ako relikvia, ktorá mala byť prevezená do Budína. V dôsledku tohto úkonu, alebo z iných dôvodov, sa strieborná tumba poškodila a bolo potrebné ju opraviť.⁵⁵

Obaja veľkí mecáni, Kristián August aj Imrich Esterházi, boli významnými členmi rádu pavlínov. Po

Pressburg zu Abwendung der angedrohten Straff-Gottes, und an unterschiedlichen Orten einreisenden Seich in einem solennen Bittgang der unversehrte Leychnam dess H[eiligen] Joannis Eleemosynarii Stadts-patrons rings herum der Mauern getragen wurde, den 18. Julii anno 1710. ...verfasset durch... - - ... Tyrnau 1710.

⁵³ Christian August, saské knieža (*1666 – †1725), od roku 1695 rábsky biskup, 1706 kardinál, uhorský primas, od 1707 ostríhomský arcibiskup.

⁵⁴ Imrich Esterházi z Galanty, gróf (*1663 – †1745), od roku 1702 generálny predstavený rádu pavlínov, od 1708 vacovský a záhrebský biskup, 1723 vesprímsky biskup, tajný radca, od 1725 ostríhomský arcibiskup.

⁵⁵ RIMELY, K.: *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim Ss. Salvatorem*. Posonii 1880, s. 172; ROHÁČ, J.: Protokol – Liber memorabilium rerum – hodnoverného miesta Bratislavskej kapituly. In: *Štúdie o činnosti hodnoverných miest na Slovensku*. Ed.: VALO, J. Bratislava 2016, s. 71.

zničení ostatkov sv. Pavla Pustovníka zdá sa akoby tento rád prijal relikvie sv. Jána Almužníka. „za svoje“⁵⁶. Kristián August si za svoje sídlo zvolil kláštor v Marianke, ktorý štedro podporoval. Nechal si tu vybudovať aj kryptu, v ktorej však nakoniec nebol pochovaný.⁵⁶ Esterházi bol v roku 1702 zvolený za generálneho predstaveného rádu a arcibiskupské pálium si prevzal pred sochou Matky Božej v Marianke.⁵⁷ Jeho aktivity v súvislosti s rozvíjaním a podporovaním kultu sv. Jána Almužníka treba pochopiť nevidieť v kontexte s aktuálnou ale i dlhodobejšou politikou a zámermi dynastie Habsburgovcov, ktorej arcibiskup preukazoval svoju lojalitu a oddanosť mnohými spôsobmi.

Rok 1711 definitívne uzavrel kapitolu protihabsburských stavovských povstaní. Bol to práve Imrich Esterházi, v tom čase záhrebský biskup, kto ako jeden z prvých otvoril otázku možného ženského nástupníctva na trón, a priamo sa podieľal na príprave Pragmatickej sankcie (1713), nástupníckeho poriadku dynastie Habsburgovcov.⁵⁸ Ako ostrihomský arcibiskup potom v roku 1741 korunoval Máriu Teréziu v Dóme sv. Martina – už pod „dohľadom“ dôstojne uloženého svätca Jána Almužníka – za uhorskú kráľovnú.

Ďalším dôležitým aktom potvrdzujúcim upevnenie habsburského katolicizmu bolo vydanie Resolutio Carolina v marci roku 1731, ktoré upra-

vovalo náboženské pomery v Uhorsku a potvrdzovalo rímskokatolícke náboženstvo v úlohe štátneho náboženstva.⁵⁹ Nasledujúci rok, po smrti palatína Mikuláša V. Pálfiho, vymenoval kráľ Karol III. za uhorského miestodržiteľa so sídlom v Bratislave Františka Štefana Lotrinského, ktorý sa o štyri roky stane manželom jeho dcéry Márie Terézie. V roku 1732, kedy prišlo k dokončeniu Kaplnky sv. Jána Almužníka pri Dóme sv. Martina a preneseniu ostatkov svätca, povolil Esterházi, ako veľký uctievať Panny Márie, patrónky Uhorska, aj uctievanie sochy Sedembolestnej Panny Márie v Šaštíne, ktorý sa tak stal oficiálnym pútnickým miestom.⁶⁰ Jeho hlavný propagátor v tomto období, arcibiskup Esterházi, založil aj konfraternitu, bratstvo sv. Jána Almužníka⁶¹, ktorého poslanie malo spočívať v dobročinnosti a charite pre chudobných, starých či chorých a nasledovať tak ideály a skutky svätca. Konfraternita sv. Jána Almužníka nebola typickým bratstvom, keďže jej poslanie nespočívalo iba vo vykonávaní náboženských úkonov, ale predovšetkým v dobročinnosti. Z vyzbieraných prostriedkov boli podporovaní starí, nevládni a opustení ľudia, kupoval sa odev a jedlo pre chudobných, či lieky chorým.⁶² Aby posilnil šírenie jeho kultu medzi všetkými vrstvami obyvateľstva, vydal Esterházi v roku 1732 v Bratislave *Život sv. Jána Almužníka* v štyroch jazykoch – okrem vzdelaneckej latinčiny v nemčine, maďarčine a aj slovenčine.⁶³

⁵⁶ VADRNA 2019, c. d. (v pozn. 35), s. 27–28.

⁵⁷ KAMENICKÝ, M.: Študenti zo Slovenska na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme v 16. a 17. storočí. In: *Verbum Historiae*, 2, 2016, s. 112.

⁵⁸ VARGA, B. M.: Making Maria Theresia „King“ of Hungary. In: *The Historical Journal*, vol. 64, 2020, č. 2. Dostupné online: <https://doi.org/10.1017/S0018246X20000151> s. 13.

⁵⁹ Protestantom vymedzilo slobodné vyznávanie náboženstva iba na artikulárnych miestach, pri sviatostiach napr. krste či v otázkach manželstva podliehali dozoru rímskokatolíckej cirkvi. V roku 1734 kráľ povolil vytvorenie štyroch superintendencií.

⁶⁰ V roku 1736 sa začalo so stavbou šaštínskej Baziliky. V tom istom roku tu František Lotrinský (zrejme nie náhodou) založil textilnú manufaktúru (kartúnku), ktorá sa v priebehu 18. storočia stala najväčšou na Slovensku.

⁶¹ *Leges et statuta almae Confraternitatis sub nomine Glorioso S. Joannis Elemosynarii Alexandrini patriarchae Posonii in ecclesiae collegiatae*

S. Martini episcopi capella nominis ejus dicata, in qua & corpus ejus quiescit. Anno 1732. sub diem 28. octobris, qui fuit translationis reliquiarum ejus, erectae, & a sede apostolica approbatae, cum adjecto indice indulgentiarum, fratribus, & sororibus ejusdem congregationis concessarum, [Posonii] 1732

⁶² KUŠNIRÁKOVÁ, I.: Kult sv. Jána Almužníka v Bratislave v 18. storočí. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II.* Eds.: R. KOŽIAK – J. NEMEŠ. Bratislava 2006, s. 97–104; k finančnému kapitálu bratstva KUŠNIRÁKOVÁ, I.: *Piae Fundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Bratislava 2009, s. 193.

⁶³ ESTERHÁZY, E.: *Vita S. Joannis Elemosynarii Alexandrini patriarchae, ex antiquo autographo in vitas patrum de verbo ad verbum excerpta, et quatuor linguis; latina, germanica, hungarica, slavonica Posoniensium, apud quos sacrum ejus corpus quiescit, utilitati proposita, [Posonii] 1732; Leben des heiligen Almosen-Gebers Joannis Alexandrinischen Patriarchens, aus einer mehr denn tausend Jahr alt bewährten Geschichts-Verfassung unter dem Namen: Das Leben der Alt-Väter, zusammengetragen, [Pressburg] 1732; Żywot S. Jana Almużnara Alexandrinskeho patriarchy ze starodawnnej kniżki żywoti otczyw*

Obr. 6: Mramorová socha adorujúceho ostrihomskeho arcibiskupa Imricha Esterházyho od G. R. Donnera. Zdroj: Wikimedia Commons; foto ©Lure.

nazwaneg od slowa do slowa wibrany a sstwerim gazikem latinskim, nemeczkim, ukerskim, slowenskim wydani. [Presporok] 1732; *Alamishás Sz. Jánosnak Alexandriai patriárkának élete: Melly, egy régi, atyák életekről költ irásból, szóról szóra szedetett, és négy: ugyminth déák, német, magyar, tót nyelven a posonyiaknak hasznára kikénnél, a, nevezetett szentnek teste nyugszik, ki bocsátatott*, [Posony] 1732.

⁶⁴ K rodu Esterházióvcov a ich donátorským aktivitám pozri napr.: *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten und Mäzene* (kat. výst.). Ed.: PERSCHY, M. Eisenstadt 1995. Najnovšie k donátorskej činnosti Imricha Esterházyho text Barbary Hodásovej *Umenie raného novoveku*. In: *Na ceste k modernej spoločnosti*. Bratislava 2022 (v tlači).

⁶⁵ Z oltára sa zachovali len dva fragmenty – reliéf označovaný ako *Narodenie (Adorácia) Krista* z „Hlohovca“ sa nachádza

Ako ostrihomský arcibiskup a uhorský prímas dal vybudovať na území arcidiecézy okolo 70 kostolov. Na rôzne náboženské, charitatívne či kultúrne účely daroval viac ako 2 milióny zlatých, významnou mierou financoval napríklad kostol a kláštor sv. Alžbety v Bratislave.⁶⁴

Ďalšie významné úpravy v Dóme sv. Martina uskutočnil Esterházi v krátkom čase po dokončení Kaplnky sv. Jána Almužníka. V roku 1734 nechal odstrániť hlavný neskorogotický krídlový oltár z 2. pol. 15. storočia, ktorý mal venovať chrámu Matej Korvín (predelu zdobili reliéfne erby Mateja Korvína a jeho manželky Beatrix Aragónskej)⁶⁵ a na jeho mieste nechal postaviť nový barokový kamenný oltár od sochára Georga Raphaela Donnera. V novembri 1735 bol nový oltár posvätený, boli doň uložené relikvie a spomína sa aj votívny dar arcibiskupa Esterházyho.⁶⁶

Môžeme povedať, že v tomto období, prostredníctvom osoby Imricha Esterházyho, dosiahol kult sv. Jána Almužníka v Uhorsku svoj vrchol. Esterházi dokázal úspešne a umne prepojiť kult relikvií, ktorý možno v tomto období považovať za súčasť *pietas austriaca* resp. *habsburgica*⁶⁷, spájajúci náboženskú zbožnosť s dynastickou oddanosťou, so svojou vlastnou seba(re)prezentáciou. Okrem už spomínaných mecenárskych aktivít v oblasti architektúry a umenia a charitatívnej činnosti v Bratislave, ňou boli aj festivaly, priamo spojené s mestom a jeho obyvateľmi, či už to bola slávnostná procesia na počesť sv. Jána Almužníka v roku 1732 alebo v roku

v zbierkach SNG a socha Panny Márie zo skupiny *Zvestovania* vo Veľkom Bieli. BURAN, D.: *Narodenie (Adorácia) Krista* zv. „z Hlohovca“. In: *Arslexicon - výtvarné umenie na Slovensku*. Eds.: B. BALÁŽOVÁ – B. POMFYOVÁ. Dostupné online: <https://www.arslexicon.sk/?registre&objekt=narodenie-adoracia-krista-zv-z-hlohovca>; BURAN, D.: *Panna Mária zo skupiny Zvestovania (Maria Annunziata)*. In: *Arslexicon - výtvarné umenie na Slovensku*. <https://www.arslexicon.sk/?registre&objekt=panna-maria-zo-skupiny-zvestovania-maria-annunziata>.

⁶⁶ ROHÁČ 2016, c. d. (v pozn. 55), s. 71.

⁶⁷ LAZURE 2007 (v pozn. 6), s. 64. Pozri tiež: DUCREUX, M.-E.: *Emperors, Kingdoms, Territories: Multiple Versions of the Pietas Austriaca?* In: *The Catholic Historical Review*, roč. 97, 2011, č. 2, s. 276–304.

1738 okázala baroková slávnosť pri príležitosti päťdesiateho výročia jeho kňazstva.⁶⁸

Podľa kanonickej vizitácie v Dóme sv. Martina z roku 1755 rád menších bratov kapucínov, ktorých Esterházi poveril starostlivosťou o relikvie svätca po svojej smrti, v Kaplnke sv. Jána Almužníka dvakrát do týždňa pripravoval pre veriacich adorácie a bola v nej vystavovaná sviatosť oltárna.⁶⁹ Kapucíni tiež dohliadali na slávenie sviatku svätca, slúžili v kaplnke omše, konali tu pobožnosti. V pestovaní kultu svätca pokračovalo Bratstvo sv. Jána Almužníka, ktoré však

v polovici 18. stor. zaniklo a ďalej v ňom pokračovala Bratislavská kapitula.⁷⁰

Náboženská politika Jozefa II. mala za následok zrušenie viacerých cirkevných rádo, medzi nimi i kapucínov, znížil tiež počet cirkevných sviatkov či niektoré púte a procesie. V roku 1783 boli ústredné úrady presťahované z Bratislavy do Budína a kráľovské korunovačné klenoty odviezli do Viedne. Jeho vláda znamenala pre Bratislavu postupnú stratu politického a mocenského významu, ktorým disponovala v predchádzajúcich 250 rokoch.

Patron of a Dynasty and a City? St. John the Merciful and His Cult in Forming the Dynastic and Urban Identity

Résumé

The cult of St. John the Merciful (the Almsgiver) eventually did not become more widespread among the clergy in the Kingdom of Hungary, nor did it become part of wider popular piety or an important patron saint of the city, as for example, the cult of St. Elizabeth in Košice⁷¹, which became a fixed part and an essential symbol of the city's inhabitants identity. There were several reasons for this. The Hungarian King Matthias Corvinus, who acquired the relics of St. John the Merciful in 1489,

only a year before his death, had too little time to expand his cult significantly. However, he secured a place for the Saint in the royal chapel in Buda, where he continued to rest during the reign of the following Jagiellonian dynasty. After the Battle of Mohács in 1526, the Saint's relics were transported to Bratislava and deposited first in Bratislava Castle and then, on the instructions of Ferdinand of Habsburg, in St. Martin's Cathedral. Due to the influence of Reformation, they rested there without

⁶⁸ CHMELINOVÁ, K. – RAGÁČ, R.: Päťdesiate výročie kňazstva Imricha Esterházyho. Niekoľko poznámok k takmer zabudnutej barokovej slávnosti v Bratislave. In: *Orbis artium : k jubileu Ľubomíra Slavička*, Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 382. Eds.: KROUPA, J. – ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, M. – KONEČNÝ, L. Brno 2009, s. 521–537.

⁶⁹ KLINCOVÁ, A.: Bratislavská kapitula a Kostol sv. Martina v kanonickej vizitácii z roku 1755. In: *Bratislava. Zborník múzea mesta Bratislavy*, roč. 30, 2018, s. 76.

⁷⁰ KUŠNIRÁKOVÁ 2006 a 2009, c. d. (v pozn. 62). Zaujímavým spôsobom sa svätec „pripomenul“ na sklonku 2. svetovej vojny, keď boli z Ružomberka do Dómu sv. Martina

prevezené pozostatky Andreja Hlinku. Podľa svedectiev mali byť uložené v krypte pod loďou dómu, dokonca možno priamo pod Kaplnkou sv. Jána Almužníka, pod strieborným sarkofágom svätca. Hlinkove ostatky tu mali spočívať minimálne do roku 1961. HRUBOŇ, A.: Objavený dokument prináša nové informácie o osude pozostatkov Andreja Hlinku. Dostupné online: <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/objaveny-dokument-prinasa-nove-informacie-o-osude-pozostatkov-andreja-hlinku>.

⁷¹ Najnovšie podrobne ku kultu sv. Alžbety v Košiciach: GERÁT, I.: *Iconology of Charity: Medieval Legends of Saint Elizabeth in Central Europe*. Leuven 2020, najmä kapitola The Saint and the City, s. 139–177.

significant interest from the city or the Habsburg dynasty. The first more dignified deposition of the Saint's relics in Bratislava was taken care of in 1632 by the Archbishop of Esztergom and Cardinal Peter Pázmaň, whose priority at this time, however, was to establish the University of Trnava as a re-catholization's intellectual and educational centre in the Kingdom of Hungary. The cult of St. John the Merciful reached its peak in the Kingdom of Hungary through the Hungarian archbishop and

patron, Imrich Esterházi. Esterházi successfully combined the cult of the relics with his devotion to the Habsburg dynasty, to which he was loyally devoted, with his self(re)presentation. Thanks to his *spiritus movens*, from 1732 to the present day, St. John the Merciful rests in its chapel in Bratislava's St. Martin's Cathedral, once the coronation temple of the Habsburgs, and thus commemorates the important place Bratislava held in the modern history of the Kingdom of Hungary.

Mgr. Veronika Kucharská, PhD.

Centrum vied o umení SAV
org. zložka Ústav dejín umenia
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
e-mail: dejuveku@savba.sk